

**OLIY TA'LIM TIZIMIDA INNOVATSION RIVOJLANISHGA
O'TISHNING IQTISODIY MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH
(nodavlat ta'lim muassasalari misolida)**

E.S. Axatov

Oriental universiteti 1-kurs magistranti

Kirish

Innovatsion iqtisodiyot sharoitida oliy ta'lim muassasalari sonini oshirish, ularning boshqaruv tizimini yanada takomillashtirish, milliy iqtisodiyotimizni rivojlanishida oliy ta'lim muassasalari o'rnini yuksaltirish eng muhim ahamiyatga ega bo'lgan masalalardandir.

Har qanday buyuk va iqtisodiyoti taraqqiy etgan davlatlarning rivojlangan darajaga yetishlarida ta'lim tizimini, xususan, oliy ta'lim tizimini o'rni beqiyosligini inkor etib bo'lmaydi. Mamlakatimizda oliy ta'lim tizimini zamon talablariga mos holda rivojlantirish, tizimda innovatsiyalarni joriy etish, innovatsion boshqaruvni tashkil etish va doimiyligini ta'minlash asosida, jahondagi eng yetakchi oliy ta'lim muassasalari bilan raqobatga kirisha oladigan darajaga olib chiqish maqsadida uzluksiz va tizimli ishlar amalga oshirilmoqda.

1. Innovatsion rivojlanishning iqtisodiy mexanizmlari

Oliy ta'lim muassasalarida boshqaruv bo'linmalar rahbarlari, ilmiy-pedagogik kadrlarning ilmiy va boshqaruv salohiyati yetarli bo'lmagan holda ularning samaradorligini oshirish mumkin emas. Shuning uchun boshqaruv mexanizmlarini qo'llashda ta'lim muassasalarining mavjud ilmiy salohiyatiga e'tibor qaratish zarur. Oliy ta'lim muassasalarida ilmiy va boshqaruv salohiyatini aniqlamasdan, boshqaruv mexanizmini qo'llash tizimni takomillashtirishga doir qo'yilgan maqsadlarga erishishga imkon bermasligi mumkin. Bunday hollarda ta'lim muassasasining mavjud ilmiy salohiyat va boshqaruv bo'linmalarining boshqaruv salohiyatiga muvofiq mexanizmlarni ishlab chiqish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Ta'lim tizimida boshqaruvni takomillashtirishdan avval boshqaruv, innovatsion boshqaruv, tashkiliy-iqtisodiy boshqaruv kategoriyalari bo'yicha ilmiy izlanishlarni o'rganib chiqishimiz va unga o'z yondashuvlarimizni shakllantirishimiz lozim.

Jahon miqyosida ta'lim, fan, innovatsiya, informatsiya va texnologiyalar kundan kunga yangilanib bormoqda. Hozirgi davrda xorijiy mamlakatlarda boshqaruv, innovatsion boshqaruv, informatsion boshqaruv va boshqaruv mexanizmi iboralari tashkiliy hamda iqtisodiy so'zlari bilan birga qo'llanilib, ko'p hollarda "innovatsion boshqaruv", "boshqaruvning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmi" yoki "innovatsion boshqaruvning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlari" shaklida qo'llanilmoqda.

Rossiyalik iqtisodchi olim Y.M. Belyayev "Innovatsion boshqaruv – bu

innovatsion jarayonlarni optimallashtirish usullari va shakllari majmuidir” deya ta’rif bergan. Ingliz iqtisodchisi Jesse Nieminen ta’rifiga ko’ra, “Innovatsion boshqaruv – bu shunchaki yangi narsalarni o’ylab topish va joriy etish hamda biznesni u yoki zbu tarzda rivojlantirish jarayonidir”. Innovatsiyani boshqarish – yangi narsani joriy etish uchun zarur bo’lgan barcha tadbirlarni amalga oshirishni anglatadi, bu amalda g’oyalarni ishlab chiqish, ustuvorliklarni belgilash va amalga oshirish, shuningdek, ularni amaliyotga tatbiq etish kabi jarayonlarni anglatadi.

Innovatsion boshqaruv – bu yangi bilimlar asosida har qanday faoliyatni taraqqiyotga yetaklovchi, zamon talablaridan ildamroq bo’lgan g’oyalarni yaratish va ularni boshqaruv jarayoniga targ’ib etish hamda samarali natijani ta’minlashdir.

Innovatsion rivojlanishning iqtisodiy mexanizmlari iqtisodiyotning yangi g’oyalarni, texnologik rivojlanishni va islohotlarni oshirishga qaratilgan tizim va usullardir. Bu mexanizmlar innovatsiyalar yaratish, ularni amalga oshirish va ularga moliyalashtirishning asosiy vositalari bo’lib, iqtisodiyotni yanada rivojlantirishga yordam beradi.

2. Oliy ta’lim tizimida tashkiliy-iqtisodiy mexanizmning tarkibiy qismlari

Tashkiliy va iqtisodiy vositalar bilan birgalikda ijtimoiy vositalarning ham ahamiyati mavjud. Tashkiliy, ijtimoiy, iqtisodiy vositalarga taalluqli elementlar va ularning har birini o’z vaqtida ishlash tizimi joriy etilsa, oliy ta’lim tashkilotlarida boshqaruvning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmi samarali tashkil etilgan deb hisoblash mumkin. Oliy ta’lim muassasalarida natijaviy tashkiliy-iqtisodiy mexanizmning samarali ko’rinishi ilmiy-pedagogik xodimlarni yanada salohiyatini oshirish, raqobatbardosh kadrlar tayyorlash, moddiy-texnik bazani boyitish, moliyaviy-iqtisodiy resurslardan samarali foydalanish, muassasani innovatsiyalar makoniga aylantirish kabi ko’rsatkichlarda ko’rinadi.

Oliy ta’lim muassasalari innovatsion boshqaruvidagi asosiy masalalardan biri ta’lim dargohiga mos bo’lgan tashkiliy-iqtisodiy boshqaruv mexanizmini ishlab chiqib, boshqaruv jarayonida tashkiliy boshqaruv hamda iqtisodiy boshqaruv tushunchalarini bir-biriga muvofiqligini ta’minlab olishdir. Innovatsion boshqaruvning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmi bir-biri bilan uzviy bog’liq bo’lgan tashkiliy va iqtisodiy shakllardagi elementlardan tashkil topgan. Demak, boshqaruvni innovatsion tashkil etishda iqtisodiy hamda tashkiliy tusdagi elementlarni shakllantirish lozim hamda ularni quyidagi vazifalarini hal etish maqsadga muvofiq:

- innovatsion boshqaruv mexanizmining maqsadlari,
- innovatsion boshqaruv mexanizmining vazifalari belgilash; innovatsion boshqaruv mexanizmining tamoyillarini aniqlash;
- boshqaruv mexanizmining ishlash shartlari va omillarini aniqlash;
- innovatsion boshqaruvda ishtirokchilarini aniqlash;
- innovatsion boshqaruv usullari, uslublari va vositalarini ishlab chiqish;

- boshqaruv samaradorligini aniqlash;
- innovatsion boshqaruv davomiyligini ta'minlash;
- boshqaruv natijalariga asosan monitoring qilish tizimini ishlab chiqish;
- innovatsion boshqaruvga doir strategiyani belgilash va boshqalardan iborat.

3. Innovatsion rivojlanishning nodavlat ta'lim tashkilotlariga ta'siri va kutilayotgan natijalar

Oliy ta'lim muassasalari boshqaruv subyekti tomonidan qabul qilingan me'yoriy-huquqiy hujjatlar, boshqaruv usullari va vositalari asosida boshqaruv obyektini sifatida ijro mexanizmini tashkil etadi. Ijroni ta'minlash jarayonida boshqaruvning tashkiliy va iqtisodiy mexanizmi muhim ahamiyat kasb etadi. Ichki boshqaruv tizimida oliy ta'lim muassasasining rahbariyati boshqaruv subyekti sifatida ishtirok etib, boshqaruv bo'limlariga asosiy faoliyat hamda istiqbolli rejalar bo'yicha vazifalarni taqsimlaydi. Aynan shu jarayonda boshqaruvning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmiga "Innovatsion jarayon"ni tashkil etib, uning ishtirokini faollashtirish lozim. "Innovatsion jarayon"da qaror qabul qilib, uni ijrosini ta'minlash natijasida "innovatsion boshqaruv" va "innovatsion ta'lim" natijadorligi yuzaga keladi. Innovatsion jarayonni faolligini oshirish, boshqaruvda tashkiliy-iqtisodiy mexanizmi optimallashtirish, ijro samaradorligini oshirish hamda ko'zlangan maqsadga erishish aniqligini oshirish maqsadida oliy ta'lim muassasalarida "Innovatsion boshqaruv" bo'limini tashkil etish lozim. Innovatsion rivojlanishning nodavlat ta'lim tashkilotlariga ta'siri juda katta bo'ladi. Nodavlat ta'lim tashkilotlari, o'qituvchilar, talabalar, ilmiy tadqiqotchilar va o'quv markazlari orqali innovatsion rivojlanishning o'rtacha muhitini yaratishda katta rol o'ynayadi. Bu tashkilotlarning innovatsiyalarni rag'batlantirish, yangiliklarni rivojlantirish va ularga moliyaviy yordam berish yoki resurslarni taqsimlashda asosiy vazifalari mavjud.

Quyidagi yo'llar orqali nodavlat ta'lim tashkilotlari innovatsion rivojlanishga ta'sir ko'rsatishi mumkin:

Innovatsion ta'lim dasturlari: Nodavlat ta'lim tashkilotlari innovatsion ta'lim dasturlarini rivojlantirishi va o'quvchilarga innovatsion g'oyalar, texnologiyalar va islohotlarni o'rganish imkonini berishi mumkin. Bu dasturlar, talabalar va o'qituvchilar orasida yangiliklarni rag'batlantirish, inovativ g'oyalar va fikrlarni o'rgatishni, muammolarni yechish va yaratuvchanlikni oshirishni maqsad qiladi.

Innovatsion laboratoriyalar va resurs markazlari: Nodavlat ta'lim tashkilotlari o'quv markazlarida va universitetlarda innovatsion laboratoriyalar va resurs markazlarini o'rnatish orqali innovatorlarga yangi texnologiyalar, ta'lim vositalari va imkoniyatlarni taqdim etishadi. Bu laboratoriyalar va markazlar, innovatorlarga tajribalar, tadqiqotlar va o'rganish imkoniyatlarini beradi, ularga yangiliklarni rivojlantirish uchun muhim platforma bo'ladi.

Innovatsion guruhlar va jamoalar: Nodavlat ta'lim tashkilotlari talabalarni

innovatsion guruhlar va jamoalar shaklida birgalikda ishlashga rag'batlantirishi mumkin. Bu guruhlar, talabalar o'rtasida fikr almashish, innovatsion loyihalarni yaratish va rivojlantirish uchun imkoniyatlarni yaratadilar. Innovatsion guruhlar, talabalarning ishbirlik qilish, kreativ fikrlarni amalga oshirish va innovatsion muhitni rivojlantirishga o'z hissalarini qo'shishga imkon beradi.

Innovatsion loyihalar va startap o'quv markazlari: Nodavlat ta'lim tashkilotlari innovatsion loyihalarni o'quv markazlari shaklida tashkil etish orqali talabalar va innovatorlarga rivojlantirish imkonini berishi mumkin. Bu markazlar, talabalarga innovatsion loyihalarni rivojlantirish, biznes modelini tuzish va startap kompaniyalarini o'zlashtirish uchun qo'llab-quvvatlashadi. Shu bilan birga, moliyaviy yordam, mentorlik va marketing imkoniyatlari taqdim etish orqali innovatorlarni innovatsiyalarini amalga oshirishda yordam beradi.

Innovatsion ta'limni rag'batlantirishning moliyaviy mexanizmlari: Nodavlat ta'lim tashkilotlari innovatorlarga moliyaviy yordam berishning bir qator mexanizmlarini amalga oshirishi mumkin. Bu, innovatsion grantlar, moliyaviy stimullar, korporativsponsoring, haydash fondlar va boshqalar orqali moliyaviy yordam berishni o'z ichiga oladi. Bu moliyaviy mexanizmlar, innovatorlarga yangiliklarni rivojlantirish uchun moliyaviy resurslarni taqsimlashda va innovatsion loyihalarni moliyalashtirishda yordam beradi.

Xulosa

Xulosa o'rnida shuni ma'lum qilish lozimki, ta'lim tizimida tashkiliy-iqtisodiy mexanizm ta'lim muassasasini tashkiliy va iqtisodiy samaradorligini ta'minlashga, raqobatbardosh kadrlar tayyorlashga erishishga boshqa ta'lim dargohlari orasida ustun mavqega ega bo'lishga xizmat qilishi zarur.

Oliy ta'lim tizimida innovatsion tashkiliy-iqtisodiy mexanizmni samarali tashkil etish bo'yicha quyidagi tadbirlarni olib borish taklif etiladi:

– nodavlat ta'lim muassasasi boshqaruv bo'limlari faoliyatini o'zaro muvofiqlashtirishda bir-biriga bog'liq tizimlar shaklida strukturani shakllantirish va o'zaro harakatni ta'minlovchi mexanizmni tashkil etish zarur;

– boshqaruv bo'limlari integratsiyasini ta'minlovchi “Innovatsion boshqaruv” bo'limini tashkil etish;

–nodavlat ta'lim muassasasida ta'lim sifatini oshirishga ta'sir etuvchi xalqaro va mahalliy tajribalardan foydalanishni davomiyligini ta'minlash lozim;

– muassasa kengashlarida tahlil usullaridan foydalangan holda, muntazam bo'linmalar faoliyatini namunali hamda tanqidiy ruhdagi tahlillarini amalga oshirib borish;

– oliy ta'lim tizimida innovatsion muhit va innovatsion boshqaruv mexanizmini shakllantirish zarur;

– nodavlat ta'lim muassasasida professor-o'qituvchilar mehnat salohiyatini

oshirishga xizmat qiluvchi xorijda malaka oshirish, stajirovkaga yuborish tadbirlarini jadallashtirish zarur;

– nodavlat ta’lim muassasasida doimiy ravishda innovatsion boshqaruv samaradorligini aniqlash va kamchiliklar bo’yicha operativ qarorlar qabul qilishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Mirziyoyevning 2022-yil 20-dekabrda Oliy Majlis va O‘zbekiston xalqiga Murojaatnomasi. www.lex.uz.
2. Y.M. Belyayev. Innovatsionniy menejment. Uchebnik. Moskva.
3. N.Q. Yo‘ldoshev, Sh.A. Mirsaidova, Y.D. Goldman. Innovatsion menejment. Darslik. Toshkent-2011.
4. S.G‘ulomov, G‘.Qosimov, D.Xolmirzayeva, S.Saidaxmedov. Strategik va innovatsion menejment. Toshkent-2013.
5. Ibragimov I.U. Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida tadbirkorlik faoliyatini boshqarishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish. PhD dissertatsiyachsi. Toshkent – 2019, 33 b.
6. С.В. Рубцов // Классификация исследований в области организационного управления.
7. Kristen Rogers. Article: Organizational Management: Principles & Structure.